

INHOUD

De Eems 7

Monding 11

Benedenloop 109

Middenloop 175

Bovenloop 305

Dankwoord 377

Literatuur 378

DE EEMS

Als kind speelde ik op het strand van Delfzijl. Aan de overkant van de zee lag Duitsland. Met een heldere hemel, als er zonlicht viel op de kust, was Duitsland dichtbij, dan zag ik daar de scheepsmasten en torens. Met heilig weer in de zomer of nevel in de herfst, was de andere kant niet te zien. Meestal was Duitsland een grijzige, hordende lijn aan de horizon. Mijn vader had in de oorlog als dwangarbeider in Duitsland gewerkt, dat kleurde mijn blik op de overkant.

Heel lang droeg ik gevoelens met me mee die maar geen woorden wilden worden en die pas veel later vragen werden. Waar komt de zee van mijn kindertijd vandaan? Hoe ziet die grijze wereld aan de overkant van het water eruit? Hoe leven de mensen daar, wat is hun geschiedenis? Waarom oefent de Eems zo'n sterke aantrekkingskracht op mij uit en keer ik er telkens naar terug? Wat heeft de Eems door de eeuwen heen gezien en meegemaakt? Als zij zou kunnen praten, wat voor verhalen zou ze dan vertellen?

Het woord 'Eems' is verwant met het Latijnse *amnis* en betekent, net als de Theems in Londen, de Eem bij Amersfoort, de Amstel in Amsterdam en de Emme van het Zwitserse Emmental: stromend water.

Als een omgekeerde letter S stroomt de Eems, bijna vierhonderd kilometer lang, door het grensgebied van Nederland en Duitsland. In dit schaars bewoonde tussengebied hebben beide landen de zaken en mensen weggestopt die ze aan het oog van hun bevolkin-

gen wilden onttrekken: kolencentrales, chemische fabrieken, kampen voor werklozen, politieke gevangenen en vluchtelingen.

Het lied van de Eems volgt de getijdenrivier vanaf de Noordzee naar de bron bij het Teutoburgerwoud.

In *Monding* beschrijf ik de tocht vanaf het eiland Borkum door de wijde trechtermond van de Eems. Hier liggen de zeehavens Eemshaven, Delfzijl en Emden met hun industriegebieden; grote zeeschepen varen er af en aan. Het estuarium wordt bedreigd door vervuiling en uitbaggering. Aan weerszijden strekt zich een oud zeekeleigebied uit, met eeuwenoude wierden en romaanse kerkjes.

Benedenloop gaat over het gebied tussen de Dollard en de sluizen van Herbrum. In deze kleistreek is de Eems een brede rivier met getijdenwerking: bij laagtij stroomt het water naar het noordwesten, met hoogtij naar het zuidoosten. Aan de oevers zijn vissersdorpen en rivierhavens, zoals Leer en Papenburg.

In *Middenloop* beschrijf ik het lange, bevaarbare deel van de Eems tussen de sluizen van Herbrum en de plaats Greven. De rivier is hier beteugeld door talrijke sluizen en wordt bijgestaan door een nevenkanaal, het Dortmund-Ems-kanaal. Er zijn rivierhavens en handelsstadjes, zoals Haren, Meppen, Lingen en Rheine. De Eems is omringd door uitgestrekte en vroeger ontoegankelijke veenstreken. In dit van oudsher arme gebied worden rijke bodemschatten gewonnen: zandsteen, zout, turf, steenkool, aardgas en aardolie.

Bovenloop gaat over de Eems tussen de stad Münster en de bron. Münster is van oudsher de dominante stad in het stroomgebied van de Eems. Nu eens vrij meanderend, dan weer gekanaliseerd vindt de rivier haar weg door grillige en beboste zandstreken, met wonderbaarlijk mooie oude stadjes aan haar oevers, zoals Telgte, Warendorf, Rheda, Wiedenbrück en Rietberg.

Op mijn zoektocht naar de bronnen van de Eems en van mijn eigen leven zag ik de rivier als een stroom van oorlog en liefde, van waanzin en troost.

MONDING

De zon breekt door in de Eemsmond. Duizend schitteringen spat-
ten uiteen in de lichtgroene watervlakte. De Ostfriesland plokt
gestaag naar het noorden; op de brug van de witte veerboot wap-
peren de vlaggen van Nederland, Duitsland en Borkum. In de verte
maakt een blauw garnalenkottertje een trek door de Waddenzee,
de gieken met de netten uitgespreid. We varen tussen groene en
rode boeien door; ze dansen scheef in het water door de kracht van
het opkomende tij. Ik sta aan de reling en luister naar de stemmen
van kinderen die over het dek rennen, het geroep van zilvermeeu-
wen die bij het schip zweven – *glieuw, glieuw, gli, gli, gli!* –, het rui-
sen van de golven die opeens een ander, trager ritme krijgen: de
Noordzee-deining laat zich voelen.

Voor me, nog wazig, de omtrekken van het eiland Borkum. Zand,
duinen, begroeiing, een vuurtoren. Een witte, blinkende rand aan
de westkant, dat zullen de voorname badhotels aan de boulevard
zijn. Het lijkt of we aan Borkum voorbijgaan, de Noordzee op,
maar dan neemt de veerboot een scherpe bocht en varen we door
een geul evenwijdig aan het eiland. Even later meren we aan in de
veerhaven.

Terwijl alle andere Nederlandse en Duitse Waddeneilanden lang-
gerekt en smal zijn, ligt Borkum hoekig als een pistool in zee. Dat
komt door zijn bijzondere positie. Het eiland wordt belaagd en

omspoeld door de twee uitmondingen van de Eems: de krachtige, druk bevaren geul van de Westereems en de stillere, voormalige vaargeul van de Oostereems. In de loop van de eeuwen is het eiland telkens door stormen, overstromingen, vloedgolven en verzanding van vorm veranderd. Ooit was het deel van een groter eiland, dat deels in de golven verdween; in 1750 vormden twee kleinere eilanden samen het huidige eiland Borkum. Het eiland zou nog steeds naar het oosten wandelen, als het niet met een zware betonnen versterking op zijn plaats wordt gehouden.

Tweeduizend jaar geleden werd het voor het eerst genoemd door de Romeinse geschiedschrijver Gaius Plinius Secundus, die in het jaar 47 van onze jaartelling meevoer op een Romeinse vloot, onder leiding van Corbulo, om de Germanen in Noord-Duitsland eronder te houden. Via de Noordzee voeren ze de Eems op. Plinius was verbijsterd over het desolate waddenlandschap dat hij aantrof. Hij noemde het eiland Burchana het beroemdste van de drieëntwintig Waddeneilanden en vermeldde dat het ook Boneneiland heette, naar de paardenbonen die er op de zilte grond groeiden.

In de dertiende eeuw, in 1227, verzamelden de schepen van Friese kruisvaarders zich bij Borkna, om vandaar naar het Heilige Land te varen. Vanaf de veertiende eeuw werden Oost-Friese edelen de baas op het eiland. In de Hanzetijd was Borkum een wijkplaats voor zeerovers, en tijdens de Tachtigjarige Oorlog tegen Spanje zaten er Nederlandse watergeuzen. In diezelfde tijd werden Borkumer zeelui actief in de walvisvangst; vaak voeren ze op Nederlandse schepen. Tussen 1807 en 1810 maakte Borkum even deel uit van het koninkrijk Nederland. Na de Tweede Wereldoorlog maakte Nederland aanspraken op de Eemsmond en op Borkum, als vergoeding voor de toegebrachte oorlogsschade. Dat ging niet door, want de geallieerden wilden het niet; Duitsland mocht niet te veel verzwakt worden, omdat het een buffer moest zijn tegenover de oprukkende macht van de Sovjet-Unie.

Al vroeg, in 1834, kwamen de eerste badgasten naar het eiland

om rust en genezing te vinden in het gezonde zeeklimaat. In 1850 bezochten zo'n 250 vakantiegangers Borkum; tegenwoordig zijn dat er rond de 280 000. Het eiland heeft 5500 vaste bewoners.

Die avond loop ik over de boulevard. De zee ruist, wandelaars genieten van de avondzon, het strand is vol rood-witte en blauw-witte gestreepte strandstoelen en houten badhokjes, die nu verlaten zijn, vissers staan met hun werphengels tot hun liezen in het water, een rij pieren steekt de zee in. Een wijde, parelmoeren waternvlakte ligt voor me, met in de verte de vage omtrekken van een eiland. Dat zal Rottumeroog zijn.

Bij het oude muziekpaviljoen op de boulevard ga ik op een terras zitten. De stenen zijn nog warm van de mooie dag. De zon blijft een poos als een vuurrode bol boven de horizon hangen, voor hij ondergaat. De lichtblauwe lucht verkleurt naar oranje en geel en paars, met donkere wolkenlierten. Een schip vaart in de verte voorbij; de zwarte masten steken af tegen de brandende hemel.

Vanuit het café klinkt Zuid-Amerikaanse muziek. De schemering valt in. De lampjes van de muziekkoepel gaan aan en verspreiden een betoverend licht. Alsof ik hier op een Caribisch eiland zit, en naar een overweldigende zonsondergang kijk.

Het orkestje in de muziekkoepel gaat spelen, oude Duitse volksliedjes en walsen. De omstanders op het terras en op de banken rond het paviljoen, meest ouderen, zitten vredig te luisteren; sommigen neuriën mee. Als afscheidslied wordt het melancholieke 'Adé zur guten Nacht, jetzt wird wieder Schluss gemacht, dass wir uns scheiden' gespeeld.

Honderd jaar geleden werden hier in dezelfde muziekkoepel op de strandpromenade ook al concerten gegeven. Die avonden van de Borkumse Kurkapel eindigden steevast met het in 1903 gemaakte Borkum-lied, dat door de badgasten enthousiast werd meegezongen:

*Wij groeten vandaag, met een vrolijk lied
jou, Borkum, met je mooie strand,
waar meeuwen door de lucht zweven
en het groene land zich uitstrekt,
waar de Noordzee wild bruist bij de duinen,
en waar het licht van de vuurtoren vanuit
trotse hoogte de schipper de weg wijst.*

*Er heerst op het groene eiland een echte Duitse sfeer.
Daarom trekken allen die stamverwant zijn,
opgewekt naar je toe.
Op Borkums strand heerst de Duitse geest,
alleen Duits is het motto.
Wij houden het ereschild van Germania door en door zuiver.*

*Maar wie hier komt met platte voeten,
met kromme neuzen en gekrulde haren,
die mag hier niet van je strand genieten.
Die moet eruit! Die moet eruit! Eruit!
Laat Borkum, het mooiste sieraad van de Noordzee,
vrij zijn van joden. Laat Rosenthal en Levinsohn
maar naar Norderney gaan!*

Het café waar ik nu zit, was toen eigendom van Theodor Köhler. Uit een krantenverslag indertijd van zo'n muziekavond: 'Aan een tafel, dicht bij de muziek, zat, samen met eigenaar Theodor Köhler, slaager Julius Pels en dronk vergenoegd zijn glas bier. Hij leverde het vlees voor het restaurant, dat de brullende antisemieten elke dag aten. Niet alleen aan Köhler leverde hij, aan veel meer grote restaurants.' Maar in 1919 vertrok Julius Pels toch maar van het eiland.

De volgende dag fiets ik over de zeedijk langs de wadkant naar het Ostland, het oostelijke deel van Borkum, dat vroeger een apart

eiland was. Op een gegeven moment wordt het fietspad een geul. Met blote voeten, fiets aan de hand, stap ik door een kweldergebied met plasjes en snelstromende prieden tot ik weer grond onder de voeten krijg. Even later houdt het pad helemaal op. Op zoek naar de Oostereems loop ik over een grillige, verlaten vlakte, waar alleen de wind, het roepen van meeuwen en het klaterende binnendringen van het opkomende zeewater in de slenken te horen zijn. Geuren van zilte planten als lamsoor, zeeaster en zeekraal. Het kwelderlandschap verandert weer; de grond wordt zanderig, er verschijnen kleine duintjes met teunisbloem en havergras. En dan opeens, na een duin, is daar de ruisende, blauwe Oostereems.

Zand, wind, golven, branding, duinen. Een luidruchtige meeuwenkolonie. De zon zet het witte strand en de duinen in een fel licht. De zee blinkt. Een zorgeloos geluksgevoel komt over me.

Die middag ga ik naar het Dykhuis, een heemkundig museum, dat in een Borkums vissershuis gevestigd is. Het is een allegaartje wat er te zien is: landkaarten, traditionele kleding, meubels, opgezette vogels, replica's van schepen, het geraamte van een potvis. Maar het museum schrikt er niet voor terug om ook de duistere twintigste-eeuwse geschiedenis van Borkum te tonen.

In een vitrine liggen foto's, uit eind negentiende, begin twintigste eeuw, van groepen kinderen. Kleine meisjes in witte jurkjes en met helmachtige hoedjes, de spade over de schouders, marcheren in rijen van twee over het strand. Twee leidsters nemen het defilé af. Op een andere foto doet een groep geüniformeerde jongetjes met namaakgeweren exercities op de boulevard. Een volgende foto laat een groep jongens in militaire kledij zien, helmen op, de geweren in aanslag; ze doen gevechtsoefeningen in de duinen. Een zwartgelaarsde majoor heeft de leiding.

Ook ligt er een ansichtkaart uit 1899 van een groep jongens; ze zijn in drie rijen voor een kuurhotel opgesteld. Met petten, geweren en trommels. Erbij staat het lijflied van deze Blauwe Compagnie:

*In het grote Duitse vaderland,
vol verheven majesteit,
wordt geëxerceerd, zoals bekend,
van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat.*

*De trommel dreunt, de vaan is blauw,
de commandant gebiedt.
In schrede en tred,
in blik en gemoed,
de mooiste symmetrie!
Want vrij is van semietenbloed
de Blauwe Compagnie.*

De Borkumer strandcompagnieën zijn volgens Volker Apfeld, schrijver van *Borkum, Festung im Meer*, ontstaan toen eind negentiende eeuw Duitse families vaak wekenlang op het eiland hun vakantie doorbrachten en de kinderen wat te doen moesten hebben. Al in 1888 werden jonge jongens in de zomermaanden georganiseerd in de Blauwe Compagnie; ze droegen een blauwe band om hun bovenarm, liepen achter een blauwe vaan aan, en onder leiding van een volwassene, vaak een notabele, gingen ze oorlogje spelen in de duinen of op het strand vestingen bouwen. Algauw waren er ook compagnieën voor meisjes, kleuters en oudere kinderen, die ook namen van kleuren kregen, zoals de rood-witte, de zwart-gele, de blauw-geel-rode meisjescompagnie. Steeds meer kinderen sloten zich erbij aan. Bij het tienjarig bestaan kreeg de Blauwe Compagnie driehonderd exercitiegeweren, driehonderd blauwe hoeden, degens, zijden sjerpen en een nieuwe vaan. Er werd gestreden onder het motto: 'Helder het oog! Scherp de blik! Steeds voorwaarts! Nooit terug! Het is voor het vaderland, ook al lijkt het spel!'

In 1893 kreeg baron Wilhelm von Thermann de leiding over de Blauwe Compagnie. Onder hem werden militaire marsen en para-

des door het dorp georganiseerd. Hoogtepunt was het drie dagen durende regimentsfeest, met parades, manoeuvres in de duinen, wedstrijden, muziek en fakkeloptochten. Uit een brochure: 'De Blauwe Compagnie wil vaderlandsliefde, trots op de eigen nationaliteit en interesse voor militaire zaken bij de jeugd aanmoedigen. Zij wil de zonen van badgasten behoeden voor verwekelijking en verveling, de nieuwkomers in een kring van leeftijdgenoten en gelijkgestemden brengen en de kameraadschap onder de Duitse jeugd bevorderen.'

Tijdens het jaarlijkse Sedan-feest, waarbij triomfantelijk werd herdacht dat de Franse aartsvijand Napoleon III gevangen werd genomen op het slot Wilhelmshöhe, tijdens de Frans-Duitse Oorlog van 1870, hielden de kinderlegers fakkeloptochten. In de zomer paradeerden de kindercompagnieën dagelijks op muziek van het Borkumer kapelorkest.

In 1908 werd het boekje *Die militärischen Jugendspielen in den Nordseebadern* in een oplage van 10 000 exemplaren uitgegeven, om de activiteiten van de vakantie-kinderlegers niet alleen op Borkum, maar ook op andere Duitse Waddeneilanden, bekender te maken. In datzelfde jaar werd het Verbond van Duitse Kinderlegers opgericht.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog kwamen veel van de compagniejongeren en hun leiders om het leven als soldaten van het Duitse leger. Het Verdrag van Versailles, het vredesverdrag na de oorlog, verbood de heroprichting van Duitse militaire jongerengroepen. Maar al gauw kwamen ze terug. De militaire rangen werden gewoon door niet-militaire termen vervangen. Een regiment heette nu *Bund deutscher Jungmannen*. Een luitenant heette nu *Feldmeister*, een sergeant een *Feldwart*. In 1933 ging een groot deel van de compagnieën over in de Hitler Jugend.

In 1902 was Borkum door keizer Wilhelm tot militaire zeevesting verklaard. Het eiland werd tot de tanden toe bewapend met mari-

neschepen, vliegtuigen, infanterie en artillerie, en er werden militaire barakken gebouwd. Vanwege zijn strategische ligging moest Borkum in geval van oorlog de Eemsmond en de marinehavens Emden en Wilhelmshaven helpen verdedigen. Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak, vluchtten de toeristen van het eiland; de bevolking moest hand- en spandiensten verlenen aan het militaire opperbevel. Na de oorlog bleef een deel van het militaire materieel op Borkum, ook al was dat volgens het Verdrag van Versailles verboden.

In de jaren dertig nam de militarisering van Borkum weer toe. In 1934 deed de Duitse raketingenieur Wernher von Braun, die in zijn jeugd een tijdlang op het naburige eiland Spiekeroog had gewoond, zijn eerste, geslaagde proef met twee langeafstands-raketten op Borkum. Ze heetten Max en Moritz, naar de helden van het bekende boek van de schrijver Wilhelm Busch, die zijn vakantie graag op Borkum doorbracht. De raketten schoten zo'n 2000 meter de lucht in, om een eind verderop weer neer te vallen. Wernher von Braun was tevreden over zijn prestatie: 'Het was voor mij een verheffend en trots gevoel. We hadden het bewijs dat we op de goede weg waren. Max en Moritz hebben mij, als ik het zo mag formuleren, geholpen om door te breken.'

Twee jaar later bezocht Adolf Hitler het eiland. Hij werd begroet met een parade door de nationaalsocialistische partij, onder leiding van Jan Akkermann, en bezocht de militaire stellingen op het eiland. Hitler ging ervan uit dat een invasie van de geallieerden mogelijk op Borkum zou plaatsvinden, dus opnieuw werd Borkum zwaar bewapend. Er werden zo'n 170 bunkers en honderden andere militaire installaties, zoals barakken en magazijnen, aangelegd, en een lange strekdam met een marinehaven.

Tijdens de oorlog werd Borkum geregeld door geallieerde vliegtuigen gebombardeerd. Daarom werden de kinderen van het eiland in 1941 naar Oostenrijk gestuurd. Er kwamen kampen, waar krijgsgevangenen, politieke gevangenen en dwangarbeiders wer-

den ingezet voor het bouwen van de militaire kustbeveiliging. Er waren veel Nederlanders onder hen. Aan het eind van de oorlog werd vanuit Borkum de Groningse Eemskust zwaar beschoten.

Na de oorlog moest al het militaire materieel vernietigd worden. De mijnen op zee werden opgeruimd; de bunkers werden opgeblazen. Burgemeester Jan Akkermann werd opgehangen.

Al snel na de oorlog kwam het toerisme terug. Maar Nederlanders gingen lange tijd liever naar Schiermonnikoog of Terschelling dan naar Borkum.

Telkens als ik deze dagen op Borkum naar de bakker of de kruidenier ga, praat ik Gronings, en krijg in het Platduits antwoord: het is dezelfde Nedersaksische taal. Onder de Hoogduitse oppervlakte zit een oudere, Nedersaksische cultuur – zoals die ook in Groningen nog leeft. Opvallend ook zijn de Groningse en Friese namen op het eiland, zoals Aeikens, Dallinga, Steenhuis, Hettinga, Tjarksen. En het lijkt wel of de helft van het eiland Akkermann heet; overal kom je die naam tegen.

Een van hen is de zanger en wadloopgids Albertus Akkermann. Hij is begin veertig, heeft een enorme omvang, en een brede lach en blauwe ogen. Aan de keukentafel in het grote, rode bakstenen familiehuis in het centrum van het dorp vertelt hij over zijn liedjes en zijn familieachtergrond.

‘Mijn vader is in de armoedige naoorlogse tijd op Borkum opgegroeid. Hij werd zeeman, morse-officier, en voer de hele wereld over, naar Cuba, China, Zuid-Amerika. Op een keer zei mijn broer, die toen een jongetje van vijf was, tegen mijn moeder: “*Warum geht der Onkel wieder weg?*” Mijn vader schoten de tranen in de ogen, hij belde meteen de rederij dat hij ermee ophield, en besloot werk op Borkum te zoeken. Hij werd havenmeester.

Omdat mijn vader er als kind van had gedroomd om accordeon te spelen, wilde hij dat zijn drie kinderen muzikles kregen: mijn broer kreeg een gitaar, mijn zuster klavier, en ik kreeg accordeon-

les. Eerst had ik er niet veel zin in. Ik was een onrustig kind en had muizennesten in mijn kop, zoals we hier zeggen. Maar op een gegeven moment kreeg ik een heel goede leraar, en ben ik nooit meer opgehouden te spelen. Wij hebben hier op Borkum een vereniging, waarin we in traditionele Borkumer klederdracht oude dansen uitvoeren en zingen, zoals de rondedans “Hé Jan, kiek es oet!” Ik ben toen Platduitse liedjes gaan verzamelen, trad veel op, en in 1992 ben ik als zanger en accordeonist bij Triangel gekomen, een muziekgroep die in het Platduits zingt.

Als kind woonde ik met mijn grootouders en ouders in dit grote huis. Met mijn grootvader en grootmoeder praatte ik Platduits; mijn ouders spraken Hoogduits met ons, want in die tijd werd gedacht dat kinderen die plat praatten op school niet goed konden meekomen. Onzin natuurlijk. Het Platduits is mijn moedertaal, waarin mijn gevoelsleven verankerd is. Ik praat ook met mijn kinderen plat. We moeten die taal in leven houden, anders verdwijnt hij. Ik heb in Oldenburg voor onderwijzer geleerd, maar ik leef voor de muziek en voor het wad.’

Een van zijn liedjes heet ‘Kinnertied’, kindertijd:

*As ik ein lüttje Junge was
da spölten wi völ in de Dünen.
De Welt was groot, de Sömmer lang
un wi kunnen uns gaut vergnügen.
Man wenn ik vör dat Steckje stah,
de vör mien Düne steiht,
denn dreih ik mi heil trurig um
un denk, de Tied de geiht.*

*Spazeer ik in't Oostland rin,
sett ik mi heil still henn.
De Wind, de weiht,
Ik kom tau Ruh,*

*de Stünden fleigen denn.
Ik kiek denn sinnig over t Land,
seih Dünen, Strand und See.
Up einmal ward mi't warm um't Hart.
Ik bün denn nochmal kleen.*

Al meer dan een halve eeuw is Jan Abrahamse verslingerd aan het wad. Toen hij in de jaren vijftig van de vorige eeuw vanuit de Groningse kust over het verlaten, grijs glimmende, zuigende slib en de uitgestrekte zandplaten van de droogvallende Waddenzee naar de Waddeneilanden ging lopen, werd hij voor gek versleten. Hij was in 1965 medeoprichter van de Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee, later de Waddenvereniging genoemd, was jarenlang hoofdredacteur van het *Waddenbulletin* en oprichter en hoofdredacteur van het prachtige tijdschrift *Noorderbreedte*. Met milieugroepen streed hij met succes voor het behoud van de unieke Dollard en tegen de giflozingen van fabrieken op de Eems. In zijn huis in Groningen vertelt Jan Abrahamse wat hem zo aantrekt in het wad.

‘Ik ken de Waddeneilanden vanuit mijn kindertijd,’ vertelt hij. ‘Mijn vader werkte in Leeuwarden bij de waterleidingmaatschappij, en die beschikte over zomerhuisjes voor het personeel op Vlieland en Ameland. Daar brachten wij onze vakanties door. In 1955 ging ik sociale geografie studeren in Groningen, omdat ik Leeuwarden zo’n duf gedoetje vond en ik wat van de wereld wilde zien. Ik dacht dat geografen wel naar Tibet en Antarctica en Patagonië zouden gaan. Maar dat werd niks. Onze geografie-excursies gingen naar België en Duitsland; daar was ik al geweest. Toen leerde ik Jaap Buwalda kennen, die was net begonnen met wadlopen. “Ik wil wel mee!” zei ik, en zo liepen wij in 1957 voor het eerst over geulen en langs mosselbanken over het wad naar Rottumerplaat, een spectaculaire, moeilijke tocht van achttien kilometer. Vanaf toen werd ik erdoor gegrepen: door de weidsheid, de kracht, de wind,

de dynamiek van eb en vloed, de stromingen, de geulenstelsels, de zandbanken en slibbanken, het kustdal waar het slib bezinkt, de landaanwinningswerken, de kwelders. We moesten uren voor het eb werd vertrekken; het hele wad stond nog onder water. Op het slib moest je een soort schaatsende bewegingen maken, maar vooral in de slibafzettingen bij de kust zakten we diep weg.

In die tijd wilde men de Waddenzee inpolderen, men zat in Nederland nog helemaal in de roes van de Zuiderzeewerken en de Deltawerken, dus die hele Waddenzee was voor Waterstaat een hapklare brok om in te dijken. In 1964 schreef een zestienjarige scholier uit Kortenhoef, Kees Wevers, een ingezonden stuk in kranten dat er absoluut geen dam naar Ameland moest komen, en die jongen belde iedereen op om medestanders te vinden, zo ook mij. Ik had toen al meegewerkt aan *Het Waddenboek*. Op een gegeven moment heeft Kees Wevers alle mensen die gereageerd hadden in Harlingen bij elkaar geroepen, een heel uiteenlopend stel: een bioloog, een wethouder, een naaigarenfabrikant, en mr. G.A. de Lange, een advocaat-procureur die een huisje op Vlieland had, een uitermate leuke, boeiende en inspirerende man, van wie ik ontzettend veel heb geleerd. Hij werd in 1965 de eerste voorzitter van de Waddenvereniging. Ik werd secretaris en eindredacteur van het *Waddenbulletin*. Zo leerde ik ook de biologische wereld van het wad kennen. Met de bioloog Jan Veen, die vogelwachter was, ging ik voor een reportage naar Griend, een vogeleilandje in de Waddenzee. Opeens kwam er een snelleke, een klein roofvogeltje, overvliegen, en toen – *wham!* – wikte er een enorme wolk watervogels omhoog. “70 000 scholeksters en strandlopers!” telde Jan Veen in de gauwigheid.

Ik raakte ook gefascineerd door de cultuurhistorie van het gebied. Kijk, je hebt de Waddeneilanden, de Waddenzee en de kuststrook van Noord-Holland, Friesland, Groningen, Noord-Duitsland en Zuidwest-Denemarken. Die hele kuststrook is ooit wad geweest. Het terpen- en wierdengebied begint in Noord-Holland